

УДК 82.09:82-92(477)''20''.*364'' 82.09
DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.3.1/32>

Ромас Л. М.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

Ніколашина Т. І.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВІЙНА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ВОЄННИЙ СТАН»)

Стаття присвячена дослідженню проявів ознак національної ідентичності українців та росіян у текстах про перші місяці повномасштабного вторгнення Росії до України, які ввійшли до антології «Воєнний стан», виданої 2023 року із передмовою Головнокомандувача збройних сил України, генерала Валерія Залужного. Метою статті було виокремити й потрактувати ознаки двох національних ідентичностей на рівні художньо-публіцистичних інтерпретацій. У статті йдеться про осмислення пережитого за перший рік повномасштабного вторгнення, про фіксацію подій у текстах книги «Воєнний стан» і про те, як не втратити пам'ять про пережите та відчуте українцями. Також виокремлено проблеми, порушені в текстах антології людьми із різних верств суспільства, різних регіонів, представників різних етносів, які проживають на території України. Особливу увагу в статті приділено різним точкам зору авторів есе на проблеми, пов'язані з окупацією Криму (А. Алієв), із переходом на українську мову пересічних громадян та письменників. Спираючись на детальні описи екстремального досвіду виживання під час окупації, проартикульовано візію війни. Основними методами дослідження текстів антології обрано емпіричний, який включає в себе спостереження та порівняння, а також постколоніальну критику, яка порушує проблеми етнічності, національної ідентичності, культурної універсальності, культурної гібридності та культурної відмінності, проблеми мови, історії. Матеріалом для дослідження стали різножанрові тексти українських письменників (С. Андрухович, Ю. Андруховича, В. Рафєєнка, Ю. Винничука, Т. Горіха Зерня, Л. Дереша, С. Жадана, О. Забужко, Т. Прохаська, Л. Таран, М. Кідрука, А. Бондара, С. Поваляєвої, І. Цілик), журналістів (М. Барчук, В. Портникова, С. Асєєва, В. Арєєва, О. Коцарева, П. Залмаєва), літературознавців (Х. Венгріноук, Т. Гундоррової, К. Москальця, Е. Соловей, Г. Улюри), істориків та політологів (Я. Грицака, М. Рябчука, Ю. Макарова), військових (В. Пузіка, Ю. Паєвської, А. Чеха, А. Чапая) та багатьох інших відомих і пересічних українців.

Ключові слова: національна ідентичність, пам'ять, імперська культура, російсько-українська війна, антиімперський дискурс, воєнний стан.

Постановка проблеми. Література є дуже важливим будівельним блоком і засобом вираження національної ідентичності. «Ставлення різних націй до перемоги та поразки дуже різняться і певною мірою залежать від їх відображення в літературі. Схоже, що головну роль у формуванні національної ідентичності відігравали війни. Незалежно від того, як вони закінчувалися – перемогою чи поразкою. Пам'ять про ці війни облагороджувалася, коли їх описували національні еліти» [8, с. 31]. Сьогодні українська література формує актуальне сприйняття російсько-української війни, тема якої стала в ній однією з наріжних, водночас література зазнає відчутного її впливу, як і всі суспільні явища. Письменники та безпосередні учасники подій пишуть про волонтерство

і відчуття відповідальності за свою державу, про боротьбу за незалежність і європейський вибір України, взагалі про те, що нас об'єднує і робить сильнішими, про національну ідентичність та новітню історію нашої країни. «Російсько-українська війна, яка точиться із 2014 р., попри те, що травмувала суспільство, водночас стимулювала появу численних творів у сучасній вітчизняній літературі» [3]. Про повномасштабне російське вторгнення за останні два роки з'явилося багато нових текстів, і різні авторські експериментальні ходи призводять до жанрових трансформацій чи модифікацій.

Анна-Лена Лоурен у книзі «Невідома ціна свободи – демократичні революції у Грузії, Україні та Киргизії» пише: «Україна – це країна, яка

впродовж своєї довгої історії зазнала панування різних імперій. Тепер вона самостійна й перебуває в пошуку власної ідентичності» [4, с. 73]. Про українську ідентичність можна говорити (за М. Грушевським), починаючи з часів існування держави східних слов'ян (Русь), спадкоємицею якої стала Галицько-Волинська держава, після литовського й польського панування, у часи відновлення української держави за правління Богдана Хмельницького, про національну ідентичність як проблему національного будівництва йдеться у кирило-мефодіївців, а опісля – в Українській Народній Республіці, а ще пізніше – у часи відновлення незалежності – останні тридцять три роки. Довгий час українська ідентичність існувала «як спосіб буття нижчих (переважно сільських) верств населення – їхньої мови, звичаїв, обрядів тощо, набираючи інколи й більш рефлексованих форм (наприклад, гасла та вимоги національно-визвольних рухів, шедеври духовної творчості кращих її представників, з-поміж яких найбільш знаковими постатями є Леся Українка та Тарас Шевченко) [7, с. 52].

Важливим для становлення української ідентичності був період існування Української Народної Республіки, з її конституцією, провідною роллю парламентаризму, рівнянням на європейські принципи державотворення і забезпечення прав і свобод людини. Хоча й активізувалися зусилля з розроблення філософської української ідеї, та все ж ті процеси, що відбувалися в суспільно-культурному житті України, не призвели до бажаного результату. Найбільш трагічними в історії українства стали 30-ті роки ХХ століття, а вже сучасним етапом формування української ідентичності слід вважати початок 90-х років ХХ. Не говоритимемо про часи президентства Л. Кравчука та Л. Кучми, а от у період каденції В. Ющенка почалося перетворення України в європейську демократичну суспільно-політичну систему. «В. Ющенко, з яким у 2004 р. пов'язували новий етап національного відродження, припустився однієї стратегічної помилки: концентрація уваги на минулому завадила йому побудувати проєкцію майбутнього нації. Очевидно, що визнання Голодомору або осмислення непростих сторінок української історії ХХ сторіччя також є проєкцією майбутнього. Але її символізм, її значення для майбутнього зрозуміле лише одиницям. Більшість населення не побачила чіткої та зрозумілої програми національного будівництва» [7, с. 64–65]. За часів президенства В. Януковича не робилося нічого для консолідації нації, скоріше навпаки.

Українці усвідомили себе нацією лише в часи Революції гідності 2013–2014 років. «Становлення української політичної нації не можливе без формування таких особистісних смислів життєдіяльності її громадян, як любов до своєї рідної землі та Батьківщини, готовність захищати її свободу та незалежність, почуття національної гордості, віра в достойне майбутнє свого народу, впевненість у його історичному призначенні тощо. Українська ідентичність: феномен і засади формування політичного, соціального, економічного та, зрештою, і військового становлення українська політична нація має нагальну потребу в колективній пам'яті, колективній моралі та цінностях» [7, с. 91–92].

Консолідація суспільства – це першочергове завдання. Загальнонаціональною ідеєю є згуртування суспільства, усвідомлення себе частиною цього суспільства, любов і шана до національних символів, гордість і знання своєї історії, культури, розуміння того, що треба захищати свою територію з усіма її державними та правовими інституціями. Проблема в тому, що наше суспільство протягом багатьох років не мало базового суспільного консенсусу щодо напрямів майбутнього розвитку – рух до ОДКБ чи до ЄС і НАТО. З початком російсько-української війни 2014 року, із отриманням Томосу й безвізового режиму, а особливо з моменту повномасштабного вторгнення і до сьогодні цього консенсусу досягнуто, відбувається активне формування/відновлення національних рис характеру українців, перегляд цінностей, відкриваються приховані уміння, можливості, таланти, спровоковані повсякденням війни. Українська нація, що формується в умовах глобалізації, універсалізації культурних зразків, має вирізнитися насамперед своїми психологічними особливостями, типом поведінки, рисами національного характеру. Ідентичність сучасних громадян України має постати з тих умов, у яких перебуває наша країна, втілювати в собі спільну волю до вирішення загальнонаціональних завдань, поставлених цілей [7]. Але деякі моменти й сьогодні залишаються поза увагою теперішнього керівництва країни. Зокрема, українська еліта має усвідомити свою відповідальність за стан національної культури, медіа, телебачення, книгодрукування, кіно і нарешті звільнитися з культурного поневолення, яке почалося тоді, коли ми усвідомили «свою «меншу» культуру як «менш вартісну», «другосортну», «безперспективну» [6, с. 21] і супроводжувалося різноманітними формами насильства. Сьогодні це

наси́льство набрало відкритого характеру, і всі історії, зібрані в антології «Воєнний стан», – тому яскраве підтвердження.

Поняття національної ідентичності стоїть на помежах її кількох наук. Його досліджують історики, філософи, політологи, соціологи, культурологи. Українську ідентичність переважна кількість науковців визначає за наявністю хоча б однієї з чотирьох ознак: етнічне походження, усвідомлення спільної з іншими представниками українського етносу історичної долі та часової перспективи, залученість в український культурно-інформаційний простір та свідомо діяльність з поширення української культури. Прояви національної ідентичності досліджують і літературознавці в художніх і не тільки художніх текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Книга «Воєнний стан» уже ставала об'єктом наукових зацікавлень літературознавців, зокрема, її обговорювали учасники Всеукраїнського круглого столу влітку 2023 року. Огляду цієї книги присвятили свої доповіді В. Просалова («Воєнний стан як метатекст»), Г. Райбедюк («Антиімперський дискурс антології «Воєнний стан»»), В. Біляцька («Рецепція подій воєнного стану в новітній літературі факт»), В. Школа («Антитеза як семантична і структурна домінанта в текстах антології «Воєнний стан»»). Тема порівняння двох національних і культурних ідентичностей на матеріалі Воєнного стану ще не порушувалася, а тому вважаємо її актуальною.

Постановка завдання. Мета статті – виокремити й потрактувати ознаки двох національних ідентичностей на рівні художньо-публіцистичних інтерпретацій.

Виклад основного матеріалу. Антологія має назву «Воєнний стан». Це – реальність і це – символ. Це наш внутрішній стан сьогодні. Уже два роки ми перебуваємо в цьому стані і кожен його проживає/переживає по-своєму. У передмові до книги Головнокомандувач Збройних сил України генерал Валерій Залужний так схарактеризував цей особливий правовий режим: «Воєнний стан – це не тільки правовий режим існування держави під час війни. Це ще й нагадування про козацький стан – військовий табір, що ставав фактично фортецею в часи воєн і битв. Минулого року вся наша країна перетворилася на такий стан – нездоланну фортецю, над якою майорить синьо-жовтий прапор. Упевнений, що завдяки мужності й професіоналізму українських воїнів, завдяки єднанню українського суспільства і за дружньої підтримки

наших партнерів у світі ця фортеця поверне собі всі свої території. Слава Україні!» [1, с. 8].

Про те, що це книга невимовно важких вражень про перші дні чи тижні війни, про стан заціпеніння, який охопив українців трагічного 24 лютого 2022 року, пише В. Просалова: «Це книга свідчень про реакцію на військові злочини проти мирного населення, що вирвали із звичного ритму, викликали нерозуміння і шок від того, що таке можливе у XXI столітті й не десь, а у центрі Європи [5]. Усі знали, що війна буде, але ніхто не хотів у це вірити. Андрій Бондар у «Рапсодії для Сергія» пише про своє сприйняття новини про початок війни: «Моя свідомість у перший день війни працювала приблизно так, як працює свідомість дитини, коли вперше стикається з чимось страшним. Моя внутрішня дитина затулила руками очі й цілий день умовляла себе: це все несерйозно, це все незабаром скінчиться, бо вже XXI століття, бо «Тесла» полетіла на Марс, бо вже майже знайшли таблетки від раку, бо не можна так будити наших дітей, бо зараз прийде хтось старший і весь цей кошмар припинить» [1, с. 54–55].

Українці, починаючи від 2014 року, постійно задавали собі питання: нападе чи не нападе Росія, а з осені 2021-го відповідь на нього була очевидною. Володимир В'ятрович у книзі «Наша столітня. Короткі нариси про довгу війну» пише: «Розуміння того, що війна розпочалась не 24 лютого 2022 року і навіть не в 2014-му, а майже сто років раніше, важливе, бо робить нас сильнішими. Викриває ті самі злочинні методи, які використовує проти нас Росія» [2, с. 16]. Як продовження думки В. В'ятровича звучать слова з «Рапсодії для Сергія» Андрія Бондаря: «Але найвища правда в тому, що ця війна для багатьох українців тривала завжди. Ми ніколи не мали спокою. Коли я подумки повертаюся до всього, що пережила моя родина за п'ять останніх поколінь, трагедії мого роду і всієї країни починаючи ще від моїх прадідів, то доходжу висновку, що вже для моєї 14-річної доньки війна 24 лютого – лише один із сиквелів великої пролонгованої» [1, с. 54].

Українська письменниця Світлана Поваляєва, у якої на війні загинув старший син, в есеї «Under the bridge», пише: «Ми знали, що війна буде, ми це обговорювали так, як нині обговорюємо її «ядерну» стадію, тобто з певною надією на уникання» [1, с. 236]. Усі українці намагалися знайти в Росії і в росіянах хоч «дрібку людського, цивілізованого» [1, с. 236]. Юрій Андрухович у тексті з антології «Якого болю нам ще сподіватися» пише: «Британська (чи все-таки американська)

розвідка не перебільшувала, не залякувала й нічого не вигадувала. Росіяни працювали над чорними списками українців протягом років або десятиріч. Власне кажучи, ніколи не припиняли працювати над ними. Навіть у момент розпаду ССРСР вони їх оновлювали й доповнювали. Не кажучи вже про пізніші часи [1, с. 28]. «Уся українська історія – це попередження: війни не можна було уникнути, вона, на жаль, не могла бути іншою. Наша нескінченна й не почута ні світом, ні подекуди нами самими історія – про спроби Росії поглинути Україну, розчинити українців, про страшні зусилля, якими наші північно-східні сусіди намагалися це робити ще з часів Батурина в 1708 році до знищення Ірпеня, Бучі та Маріуполя в наші дні» [2, с. 4]. «Історія України і Росії – це історія протистояння, а не братерства» [2, с. 4], і треба забути тезу совкової пропаганди про братні народи. Незадовго до повномасштабного вторгнення Юрій Андрухович перебував у Києві, і, дивлячись на жінок модельної зовнішності, мимохіть подумав: «[...] їм також непогано було б виїхати до якогось безпечнішого місця. Про майбутні згвалтування тоді ще не зналося, але в підкірці чаїлася пам'ять про згвалтування минулі, тобто про їхню неминучість, якщо маєш діло з росіянами» [1, с. 27]. Українці вважали, що росіяни такі ж самі люди, як і вони. Лише ті, хто був наблизений до знань з історії, розуміли, що вони будуть не просто вбивати: «Біда ж у тому, що вони будуть знущатися болем. Тортури! Вони в цьому такі вигадливі. Ми навіть уявлення не маємо, якого болю від них сподіватись» [1, с. 28]. Війна вибила у кожного з нас ґрунт із-під ніг. Багато хто говорив про те, що не може читати книжки, не може зосередитися: «Література не рятує. Після повномасштабного вторгнення мені складно фокусуватися на читанні і вслухатися у напівтони моралізаторства великої літератури», – зазначає О. Михед у розповіді Абетка болю: як я знову вчився читати» [1, с. 28]. Століттями нашу літературу знищували, вважали «малою», «низьковартісною», саме тому більшість людей старшого покоління й виховані на зразках «великої» літератури. Зараз в українському суспільстві точиться дискусія з приводу того, коли ми зможемо повернутися до читання текстів російських письменників. Та й чи зможемо взагалі. А от гордість за свою літературу з'явилася саме зараз: «Віру в силу літератури повертає страх російських окупантів перед нашими книжками і культурою загалом. На окупованих територіях вони перш за все називають населені пункти на російський манір, відновлюють радянські символи та влашто-

вують зачистку бібліотек. Вишукують «шкідливі» книги, ніби ті становлять таку саму небезпеку, як і «підривні елементи» з плоті і крові. Віру в силу літератури повертає відчуття зв'язку з поколіннями українських письменників та письменниць, які вже зустрічалися з ти самим ворогом і проходили крізь те саме пекло» [1, с. 2034].

В антології описано досить багато прикладів непохитності українців, їх спроможності вистояти за будь-яких умов. «Внутрішня зосередженість співвітчизників на проблемі виживання, муки совісті на тлі знищення міст і сіл допомагають зрозуміти нашу ментальність, наш опір загарбникам» [5]. Зараз, а особливо в перші дні і тижні війни, ми не могли відірватися від екранів телевізорів, від дисплеїв телефонів. Можливо, хтось і міг не читати новини, аби вберегти свою нервову систему, але не ті, хто був свідками влучання російських ракет у багатоповерхівки, у лікарні, у школи, свідками розстрілів цивільних машин, які виїжджали з Бучі, Ірпеня, Маріуполя, Василівки. «Війна позбавляє нас звичного життя, але вона ж формує нову буденність. Заходить на фейсбук, щоб упевнитися: з твоїми ближніми й дальніми все гаразд. Найближчих питати в месенджері «Як ти?». Коли знову вмикають струм, негайно ставити на зарядку всі гаджети й павербанки, вмикати пральку. Під час повітряної тривоги – якщо вже не пішов в укриття – робити щось корисне і підкреслено буденне» [1, с. 32].

Українці готові сидіти без електроенергії, без води, але лише б без росіян. Страшні новини приходять з різних міст і сіл України, де людей розстрілюють, гвалтують за те, що хочуть «бути самими собою, а не частиною «великого російського світу» [1, с. 34], – пише Володимир Аренев в есеї «Буденні звички». «Трагедійність воєнних буднів позначилася на світосприйнятті, призвела до надмірної чутливості, психічної перенапруги і навіть стану виснаженості» [5]. Це стосується як цивільних, так і військових. У стані виснаження, постійного недосипання не сняться красиві сни. В есеї «Після окупації» Валерій Пузік пише: «Я хочу кольорових снів, але їх немає. Я засинаю і бачу темряву. Вітер жене перекотиполе до ґрунтової дороги. Біля замінованого бліндажа лежить скелет російського солдата. Земля з'їла м'ясо і кишки. Перші квіти весни виростуть із його черепа» [1, с. 271]. Антологія дає досить точні «уявлення про настрої українців у перші дні війни, про пошуки порятунку, освоєння нового простору, відчуття своєї іншості й інакшості» [5]. У багатьох текстах порушується проблема втрати

дому, намагання в чужому місті чи далекому закордонні облаштувати свій побут. Українські біженці стали справжньою проблемою для багатьох країн. «Колективна Європа досі не розуміє, як із нами бути. З тими, хто не пливе розбитими човнами через моря, щоб досягти омріяного Заходу. Не знищує документи, не вигадує історій про себе й не мріє залишитися тут за будь-яку ціну. Хто не прагне якнайшвидше інтегруватися, не потребує лекцій про гігієну й водночас найперше дбає про облаштування свого нехай і тимчасового, але «дому» [9].

По всьому світу поширюються новини з України і вони «мимоволі перетворюються там для когось на буденну звичку. І це жахає, бо таким чином тортури, вбивства, згвалтування, скоєні російськими військовими, стають нормою» [1, с. 34]. Ми зіштовхуємося постійно з масовим убивством цивільних. Перелік міст і сіл, де вони були здійснені, досить великий. Це не лише Маріуполь, Буча, Ірпінь, Ізюм... Станіслав Асеев в есеї Зло повинно мати ім'я стверджує: «проблема воєнних злочинів РФ в Україні – це виключно наша проблема, і тільки нам самим її вирішувати» [1, с. 41]. «Без покарань масових злочинів нація отримає глибинну психологічну травму, яка через роки – можливо десятиліття – вилетіть в нову війну» [1, с. 41]. Над проблемою посттравми розмірковує у своєму дописі й Мирослава Барчук, журналістка та телеведуча: «З лютого 2022 року у нас не літають літаки. Тут, на Київщині, лише зрідка, час від часу з'являються українські винищувачі. Я щоразу думаю про той час, коли ми перестанемо жохатися цього звуку. Або звуку нічної електрички» [1, с. 45]. Повідомлення про початок війни М. Барчук порівнює з повідомленням наприкінці квітня 1986 року про аварію на ЧАЕС, характеризує свій стан як «відчуття тотального руйнування твого світу» [1, с. 45]. «У колективній травмі нічого позитивного немає, але хай там як, вона є стимулом для подальшого розвитку» [1, с. 188].

У багатьох розповідях ідеться про українців як про людей, а про росіян як про нелюдів, які просто прийшли вбивати. Ми відвойовуємо кожен клаптик рідної землі, об'єднуємося, ми – вмотивовані. І є багато речей, які не дають нам стати такими ж нелюдами, як вони. Громадянське суспільство підтримує військових морально, матеріально, донатить на зброю і техніку. Прості людські задоволення, підтримка рідних і друзів, віра в перемогу допомагають хлопцям стояти на передовій. «Та кава допомагала захистити психіку, бо створювала відчуття, що ти не просто шматок м'яса, ціль для

снайперів і бомб, а людина. Людина – з її смаками, вподобаннями і звичками» [1, с. 175], – пише український письменник Андрій Любка в есеї «Roasted Uganda».

Загарбання України Росія почала з Криму, тому логічно, що й антологія «Воєнний стан» розпочинається розповіддю Аліма Алієва, який стверджує: «Всі ці роки росія перетворювала Крим на свою колонію: мілітаризація, заміщення населення, зміна ідентичності і руйнування культурної спадщини, придушення свободи слова і представницьких інституцій корінного народу. Після повномасштабної агресії півострів перетворився на один з основних плацдармів, з якого запускають ракети на інші терени України, та став рольовою моделлю для окупації нових територій» [1, с. 12]. Але окрім загарбання територій, для Росії завжди було актуально загарбати мізки. Особливо цінними типами заручників були і є «інтелектуальний, ідейний, громадянський, лідерський. Психологічна (через фізичну) обробка з метою навернення в руський мир «розкаяних грішників»? [1, с. 28–29]. Війна – це завжди випробування. Випробування всього. Віри, надії, психіки, міцності, сили переконань і кохання. Тисячі сімей розлучила війна. Багато жінок із дітьми виїхали за межі України. Багато з них уже ніколи й не повернуться на Батьківщину, оскільки діти пішли в іноземні школи, їх матері познаходили роботу, вивчили мову країни, в якій перебувають. А чоловік, батько – на війні. Його дім знищений, йому немає куди приїхати навіть у відпустку, його ніхто вже не чекає. Це – страшні реалії війни. Проблема руйнації сім'ї, сімейних стосунків порушена в багатьох текстах книги. «В часи великої війни я часто спостерігаю, як родинні зв'язки рвуться, багаторічна дружба зникає, а десь, навпаки, люди, які ледь знайомі, стають одне одному найближчими. Бо окупація і війна – це про крихкість людських стосунків», – констатує Алім Алієв [1, с. 12]. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало величезним стресом для кожного. У «Буденних звичках» В. Арєнєв зазначає: «Стрес деструктивно впливає на організм, і, щоб мінімізувати наслідки його впливу (читай – вижити), деякі процеси автоматично уповільнюються чи припиняються. Вмикаються запобіжники, які не дають «згоріти» [1, с. 34]. Ті, хто прийшов убивати українців, кого не можна називати людьми, хотіли і хочуть змусити їх жити за законами «руського міра», сповідувати цінності «совецького союзу», бути такими ж рабами, як і вони.

Осмыслиючи російсько-українську війну, Юрій Андрухович пише: «Ця війна, ця спеціальна операція вся з минулого. Це навіть не історична тяглість, а щось гірше – повернення часу навспак. Я дописую ці рядки сьогодні, на 240 день великого російського вторгнення. Епітет, який я щойно вжив, дався мені нелегко: ніщо російське не хочеться називати великим. Ну хіба що цей злочин – суцільний, масовий, дикий, достоевський. За яким неминуча, ще більша кара» [1, с. 29]. Війна торкнулася кожного з авторів антології, але, як будь-яка криза, вона посприяла поступальному рухові у формування української національної ідентичності. «У цій ненормальній нормальності та феноменальній резистентності гартується вільна й суб'єктна українська політична нація, яка вже не віктимізує себе, а стає прикладом боротьби і сміливості для світу. Для українців це війна за своє існування та майбутнє держави, і так само – для кримських татар, які по обидва боки штучного кордону на Чонгарі вигризують свою ідентичність та землю від окупантів. Бо тут третього не дано: або ми перемаємо ворога, або нас не існує. Тому свою війну ми називаємо просто – Сenk. Дженк, який розпочався в Криму та який має завершитись на півострові» [1, с. 12], – констатує кримський татарин Алім Алієв, з розповіді якого розпочинається книга «Воєнний стан». Сьогодні українцям справді важко називати російську культуру великою, хоча й не можна відкидати той факт, що в Україні залишається ще досить багато людей, сформованих під її впливом, і їм важко розірвати ментальні зв'язки з нею.

Є в антології есе Віталія Портникова, у якому він розмірковує не над причинами російсько-української війни, а вже над її наслідками. Насамперед війна «посприяла» кристалізації ідентичностей. «Для росіян територія України – це землі «історичної Росії», які мають увійти до її складу. Для українців – це власна держава, яку треба звільнити від окупації» [1, с. 250–251]. Війна значно зменшила кількість прихильників тези про «адін народ» в Україні. І саме в часи криз і воєн формування ідентичностей, на думку В. Портникова, прискорюється. «Ніщо так не згуртовує людей, як перспектива загальної загибелі, можливість національної поразки чи, навпаки, спільної перемоги» [1, с. 251]. Українці досить часто чули від окупантів такі слова: «Хто вам дозволив так красиво жити?». Вони прийшли нас «звіль-

нити» від будинків, машин, комфорту. «Там, де побували росіяни, села темні. Хати без дахів. Вікна забиті дошками. Стовпи повалені. Їхні залишки підпирають сіре небо. Тут були росіяни» [1, с. 267], – констатує Валерій Пузік в есеї «Після окупації». Вони нищать все і всіх на своєму шляху, їм не притаманна емпатія, на відміну від українців. Коли герой цієї новели розповідає, як його дружина підірвалася на міні, як він її діставав з посадки, як віз на кладовище, то «буряти з нього сміялися і тикали автоматами» [1, с. 268]. «Війна як екзистенційна загроза для нації, безумовно, загострила те почуття: прив'язаності до краю і країни, до своєї спільноти, до її символів і культурних кодів, до спільного з нею минулого і уявлюваного майбутнього» [1, с. 280]. У новелі «Гуртування навколо прапора, або Похвала тутешності» Микола Рябчук зауважує, що війна істотно загострила почуття українськості. Раніше, можливо, ніхто й не задумувався над такими ознаками ідентичності, як український паспорт, прапор, не вивчав українську історію й мову. Український зросійщений письменник із Донецька Володимир Рафеєнко після того, як його сім'ю волонтери вивезли з окупованих під Києвом територій, писав: «Сьомий місяць я – двомовна людина – пишу і розмовляю майже виключно українською. Російською мені це робити боляче. Іноді до нестерпності. Гадаю, це назавжди» [1, с. 276].

Висновки і пропозиції. Оскільки антологія об'єднала таке широке коло авторів, то й проблем, порушених у ній, надзвичайно багато. Серед головних треба назвати такі: передчуття та неминучість війни, інформаційне протистояння, роль літератури у війні, незнання історії і мови як одна з причин війни, трагедійність воєнних буднів (еміграція, біженці, внутрішні переселенці), стрес та його деструктивний вплив на психіку, проблема руйнації сім'ї, дружби та воєнних злочинів РФ. «Саме путінська війна остаточно перервала дифузії ідентичностей, яка століттями відбувалася на просторах колишньої імперії і перетворила її на кристалізацію, а відтак і справжню битву ідентичностей. Саме цивілізаційна прірва між російською та українською ідентичностями обіцяє стати головним – і довговічним – результатом цієї страшної війни» [1, с. 251]. Ці слова Віталія Портникова надзвичайно точно відбивають теперішній стан відносин між двома сусідніми народами.

Список літератури:

1. Воєнний стан: антологія. Чернівці: Видавець Померанцев Святослав, 2023. 368 с.
2. В'ятрович В.М. Наша столітня. Короткі нариси про довгу війну. Харків: Вид-во «Ранок», 2023. 256 с.
3. Герасименко Н. Сучасна воєнна проза: жанрово-стильова типологія. URL: <https://il-journal.com/index.php/journal/article/view/1100>.
4. Лоурен Анна-Лена. Невідома ціна свободи – демократичні революції у Грузії, Україні та Киргизії. Львів: ЛА Піраміда, 2013. 148 с.
5. Просалова В. Антологія українського спротиву. URL: <http://surl.li/pwbus>.
6. Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ: К.І.С., 2011. 240 с.
7. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування. Київ : НІСД. 2011, 335 с.
8. Томпсон Е. Трубадури імперії: Російська література і колоніалізм. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 368 с.
9. Троскот І. Відчуття дому, або Утрачена візія майбутнього. URL: <https://www.meridiancz.com/blog/iryna-troskot-vidchuttia-domu-abo-utrachena-viziia-maybutn-oho/>.

Romas L. M., Nikolashyna T. I. THE WAR OF IDENTITIES (BASED ON THE BOOK “MARTIAL LAW”)

The article is devoted to the study of the manifestations of signs of national identity of Ukrainians and Russians in texts about the first months of Russia's full-scale invasion of Ukraine, which were included in the anthology “Martial Law”, published in 2023 with a foreword by the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, General Valeriy Zaluzhnyi. The purpose of the article was to identify and interpret the signs of two national identities at the level of artistic and journalistic interpretations. The article deals with the comprehension of what was experienced during the first year of the full-scale invasion, the recording of events in the texts of the book “Martial Law”, and how not to lose the memory of what Ukrainians experienced and felt. The article also highlights the issues raised in the texts of the anthology by people from different walks of life, different regions, and different ethnic groups living in Ukraine. The article pays special attention to the different points of view of the authors of the essays on the problems associated with the occupation of Crimea (A. Aliyev), with the transition to the Ukrainian language by ordinary citizens and writers. Based on detailed descriptions of the extreme experience of survival during the occupation, the authors articulate a vision of the war. The main methods of researching the texts of the anthology are empirical, which includes observation and comparison, as well as postcolonial criticism, which raises the problems of ethnicity, national identity, cultural universality, cultural hybridity and cultural difference, problems of language, and history. The material for the study was the multi-genre texts of Ukrainian writers (S. Andrukhovych, Y. Andrukhovych, V. Rafeenko, Y. Vynnychuk, T. Horikh Zernya, L. Deresh, S. Zhadan, O. Zabuzhko, T. Prokhasko, L. Taran, M. Kidruk, A. Bondar, S. Povaliaieva, I. Tsilyk), journalists (M. Barchuk, V. Portnykov, S. Aseyeva, V. Arenev, O. Kotsarev, P. Zalmayev), literary critics (H. Vengryniuk, T. Gundorova, K. Moskalets, E. Solovey, H. Uliura), historians and political scientists (Y. Hrytsak, M. Ryabchuk, Y. Makarov), military officers (V. Puzik, Y. Payevska, A. Chekh, A. Chapai), and many other famous and ordinary Ukrainians.

Key words: national identity, memory, imperial culture, Russian-Ukrainian war, anti-imperial discourse, martial law.